

ànic i escatològic que el seu pensament pugui tenir.

La lectura que Blanchot fa de la tradició jueva, tal com mostra el llibre, marca profundament la seva reflexió entorn de l'escriptura i l'estimula a aprofundir l'exigència ètica i política. Podem arribar a afirmar, fins i tot, que hi ha un cert pensament messiànic en Blanchot, malgrat que aquest estigui desvinculat de tota mena de soteriologia; un messianisme que no té res de teològic ni de religiós, sinó que implica un pensament altre del temps i de l'ètica; un messianisme sense Messies; perquè el temps de Blanchot no és el temps de la fi, sinó una temporalitat fragmentària, de l'absència de temps o d'un temps sempre per venir que preserva l'alteritat i exigeix una resposta ètica.

Tot i tractar-se, com ja hem dit al principi, d'un treball que potser privilegia massa el mètode filològic sobre el filosòfic –opció absolutament legítima i justificada perquè l'autor delimita conscientment el seu objecte d'estudi i el seu mètode–, aquest treball no deixa d'aportar algunes intuïcions que ajudaran a aprofundir en la lectura pròpiament filosòfica de Maurice Blanchot, camí encara per recórrer en molt bona part i que promet ser fecund per al pensament actual; perquè, tal com ja va dir Levinas i recull Hoppenot: «Tout ce qu'a écrit Maurice Blanchot témoigne de la Hauteur» (pàg. 297).

Joan CABÓ RODRÍGUEZ
Facultat de Filosofia (URL)

Rémi Brague, *Le Règne de l'homme. Genèse et échec du projet moderne*

París: Gallimard, 2015, 416 pàg.

A principis del 2015 l'editorial Gallimard publicava *Le Règne de l'homme. Genèse et échec du projet moderne*, escrit pel filòsof francès Rémi Brague, professor emèrit de la Sorbona i de la Ludwig-Maximilians-Universität de Munic. Especialitzat en història de la filosofia i bon coneixedor del món grec i medieval, Brague també ha fet aportacions molt rellevants entorn de les religions islàmica, jueva i cristiana. El llibre que aquí presentem és l'últim volum que tanca el que Brague ha anomenat la «grande trilogie», conformada per *La Sagesse du monde*, *La Loi de Dieu* i *Le Règne de l'homme*. Es complementa amb la «petite trilogie», una ruta paral·lela formada per *Les Ancres dans le ciel*, *Le Propre de l'homme* i *Modérément moderne*, la qual també indaga sobre la qüestió del futur de l'home postmodern i la situació actual de l'axiologia. L'obra s'estructura en vint-i-un capítols dividits en tres parts. En la primera part, la *Préparation*, Brague se situa en el context premodern per mostrar com la modernitat no parteix de zero. Moltes de les idees que els moderns van considerar com a pilars fonamentals dels seus projectes humanistes eren, en realitat, molt antigues. Així, Brague es remunta al punt de partida: Grècia i Egipte, sense oblidar-se de fer referència també a la cultura oriental.

Tot comença, doncs, amb la reflexió antropològica sobre l'essència de l'home, i com això comporta la pregunta sobre quin és el lloc que li pertoca a l'home en el món.

Explica com a Occident, a partir de la poesia pagana d'Ovidi i del relat bíblic del Gènesi, els antics tenien una resposta per a aquests interrogants: el món havia estat fet per a l'home, el qual Déu va crear a imatge seva. La valorització de la facultat de la consciència i de la capacitat per ser autodidacte va fer que l'home esdevingués a poc a poc, com va dir Protàgores, la mesura de totes les coses. Així, es va començar a prendre consciència de la dignitat «universal» que l'espècie humana tenia per naturalesa, ja que l'home s'entenia com un microcosmos que unia Déu amb la Creació a través del Verb encarnat. Aquest és, segons Brague, el fonament de la possibilitat de la *singularització* humana, perquè aquesta afirmació significa que l'ésser humà és el millor dels vivents que hi ha sota el cel.

Basant-se en aquesta creença, els antics van atorgar-se una superioritat respecte dels altres éssers mundans i el deure de dominar la resta de la Creació. Però calia comprendre aquest «domini» no pas com una tirania, sinó com un sinònim de *tenir cura* de la naturalesa i del món. Per als medievals, l'home representava la presència de Déu en el món, li devia obediència i havia de cuidar la Creació tal com Ell ho faria; era la *seva* tasca. Per tant, la possibilitat humana de realitzar activament la seva superioritat específica i de ser virtuós passava per l'acompliment de la tasca de domini, però sempre tenint en compte que l'ésser humà era una part més que contribuïa al fet que el cosmos fos un conjunt perfecte.

Brague parla de *préfigurations incomplètes*, que són dinamismes antics amb els quals l'home realitzava la seva superioritat. Esmenta el messianisme i la divinització,

però sobretot destaca la *maîtrise de soi*, el domini sobre un mateix. Per als antics, més que el domini de la naturalesa exterior, l'important era que l'home obtingués el control de les seves passions a fi de contenir allò que hi havia de mal en ell i d'esdevenir millor, però sense trencar amb la naturalesa. Amb aquesta idea del domini *de soi*, doncs, va aparèixer una connotació clara de control, tot i que llavors es limitava a la interioritat de l'home.

Amb la irrupció del Renaixement i l'exaltació de les ciències, el paradigma antic va començar a canviar. Brague fa notar que, ja en l'antiguitat, l'home havia desitjat poder assemblar-se encara més a Déu volent crear realitats noves com Ell. A través de la imaginació i de ciències com la geometria o les matemàtiques, l'home modern descobreix que pot crear realitats que pot controlar. Brague les anomena *dominations métaphoriques*: la construcció de conceptes i la invenció de realitats fictícies, com les lleis jurídiques. Però per damunt d'aquestes dominacions metafòriques inextenses, l'home podia crear realitats que fossin *materials* a través de l'art. Així, la creació artística era vista com a anàloga a la creació divina. Això no és pas un detall menor: quan es va prendre la creació artística com a forma més elevada de proximitat amb Déu, la capacitat de crear es va tornar una necessitat antropològica, i fins i tot la idea de dignitat, que antigament era estàtica, es va veure alterada. En el segle XV la dignitat va esdevenir un «deure», quelcom que requeria una activitat i, en concret, l'activitat de produir. És en aquest punt on la inventiva tècnica va esdevenir vital, ja que la similitud entre l'home i Déu es mostrava justa-

ment per mitjà de la tècnica. L'humanisme renaixentista volia restaurar la semblança amb Déu i per això, com diu Brague, l'home aspirava a un estatut diví. Sentia que havia reemplaçat el lloc de Déu en cultivar tots els seus elements, i es va adonar que, si aconseguia comprendre l'ordre de les coses que cuidava (i per a les quals ell ja era com un Déu), aleshores també podria fabricar les seves pròpies coses imitant absolutament la creació divina. Així va néixer el *projecte global de domini*, que durant els primers segles de la modernitat es trobava fortament arrelat en la fe. El seu objectiu encara era, almenys inicialment, aconseguir reflectir la similitud amb Déu.

La segona part del llibre és el *Déploiement*. Brague fa notar com els segles XV i XVI són una època fecunda per a l'humanisme i les ciències, per bé que s'hi va desenvolupar tot allò que ja s'estava gastant des del període medieval i que aspirava a convertir-se en el fonament de l'etapa moderna. Així doncs, la modernitat es presentava com una revolució i no pas com a ruptura. Els moderns, influïts per les innovacions científiques i ideològiques, van sentir la necessitat de refer el món i de repensar el lloc que li pertany a l'home. Francis Bacon va ser el primer de teoritzar sobre un projecte de domini de la natura en un sentit modern. Per a ell, el projecte responia a una voluntat escatològica de reparar allò que la caiguda de l'home havia malmès: el seu domini sobre la resta d'éssers vius i el poder sobre la naturalesa –la qual era vista com un problema que la ciència havia de solucionar per tal de poder-la sotmetre, tal com va dir més tard Descartes. Així, Bacon va ser el primer de creure que

la tasca de l'home ja no era tenir cura de la naturalesa, sinó conquerir-la i sotmetre-la; només així la podria perfeccionar. Calia que el regne de l'home fos sinònim de cel, així l'home restauraria la semblança amb Déu. Això és el que marca el canvi entre els antics i els moderns.

Brague explica que el subjectivisme, la raó com a facultat humana més elevada, els avenços científicotècnics i la idea de progrés (secularitzada i lligada al benestar de l'home) eren les nocions que fonamentaven el pensament modern. L'antropologia percebia la superioritat de l'home com una evidència i, per tant, s'entenia que la bondat i la dignitat humanes també eren evidents. Sobretot a partir de la Il·lustració, l'adjectiu «humà» significava que quelcom era molt elevat, i es va tornar normatiu perquè designava allò que l'home *havia de ser*.

Fou en aquest moment quan algunes doctrines religioses van començar a crear incomoditat en l'home modern. L'il·lustrat rebutjava tota ajuda que li fos externa: no podia permetre que res vulnerés la seva superioritat, i admetre l'auxili de la Providència era vist com una falta envers la pròpia dignitat. Així doncs, doctrines com la del pecat original, que implicaven que l'home tingués una màcula ontològica, van ser secularitzades. Això és el que va marcar la tendència a l'emancipació. Gràcies a la raó, l'home sentia un Déu i rebutjava parlar de ser salvat, però alhora es quedava tot sol procurant mantenir la seva sobirania mentre carregava el gran pes que aquesta mateixa implica. En el segle XVII, els moderns es van adonar que sense el do de Déu la bondat i la dignitat humanes potser no eren tan evidents, i a partir de la revalorització del treball es va de-

sencadenar un canvi: la superioritat ja no era un atribut que *va de soi*, sinó el resultat de la manera com l'home domina la natura, essent aquest domini la realització pràctica de l'antropologia. El domini esdevingué una qüestió de mètode. La conseqüència d'això és clara: la naturalesa queda reduïda a matèria i el domini és presentat com una exigència moral. Brague explica que, ja en el segle XVIII, l'autèntica estructura del projecte de domini era la *maîtrise de soi* (reafirmada pel racionalisme i sobretot per l'idealisme alemany) com una preparació per a la posterior conquesta de la naturalesa. El domini del medi natural era allò veritablement important, ja que permetia a l'home accedir a la seva autèntica humanitat.

El positivisme no va fer sinó fiançar la idea que la humanitat de l'home es defineix a partir del domini de la naturalesa –que ja inclou l'autodomini–. Amb A. Comte el mot «acció» ja no tenia un sentit de *praxi*, sinó de «producció» com a transformació de la naturalesa. La tècnica esdevenia fonamental i, per contra, s'ignorava l'essència de les coses perquè resultava innecessària. Per a Brague, tot això es féu molt evident durant el segle XIX amb la industrialització. Com més augmentava el domini científicotècnic i es pensava en categories de producció, més es devaluava la naturalesa i el sentit del *kósmos*. En canvi, el narcisisme de l'espècie humana creixia de tal manera que, a finals d'aquell segle, hi havia el convenciment que res era impossible per a l'home. La voluntat d'autodefinició i la secularització del món augmentaren; Feuerbach i Marx representen les idees generals d'aquell moment. El segle XIX va ser el moment en què l'home va veure que realment tenia els

mitjans per ser autònom i no tolerava cap limitació. La seva recerca ja no era de l'autonomia, sinó de l'autarquia. És justament per això que el projecte de domini prengué totalment el sentit de lluita: la naturalesa és allò que cal dominar per tal que l'humà estigui al nivell del diví, però la guerra de debò és entre l'home i Déu (que era vist com un opressor). Només podia haver-hi, com diu Brague, *un seul seigneur*. El modern iniciava, així, una rivalitat amb Déu alhora que parlava d'un «humanisme exclusiu» de base antropoteista.

L'última part del llibre porta per títol *Échec*. Aquí Brague explica que els descobriments científics del segle XIX van causar una crisi de caire antropològic: veure que, a partir del criteri científic (concretament del darwinisme), l'home i l'animal no eren tan diferents va provocar un desencantament pel que fa a l'ésser humà. Això va contribuir al fet que els moderns s'adonessin que, si es comparaven amb els productes artificials que ells mateixos havien creat, les màquines eren superiors. I va ser en aquest moment quan es va començar a pensar en el que Popper anomena (despectivament) *social engineering*: la voluntat científicotècnica de manipular l'home per modificar-ne allò que té d'imperfecte a fi de millorar-lo, encara que això signifiqui fer-lo artificial.

A principis del segle XX, J. Huxley anomena *transhumanisme* aquesta proposta de refer l'home per tal que la raça humana es transcendís en les seves possibilitats, millorant així tota la humanitat però sense deixar de ser homes. Aquest nou projecte, doncs, ja no intentava «reparar» res, sinó que volia «canviar» l'home. Tenia dues fa-

ses d'acció: una de quantitativa, en què se seleccionarien els millors homes i s'eliminarà la resta; i una segona de qualitativa, en què, a través dels avenços tècnics i d'eines com l'educació, es milloraria la substancialitat humana. En l'Europa de finals del segle XIX i principis del XX era exactament això el que s'entenia per *maîtrise de soi*. Es començà a parlar d'eugenèsia (el 1883) i de liquidació dels més febles; Brague posa de manifest que durant aquests anys la línia entre la idea de refer l'home i el pensament totalitari es va fer molt fràgil. El que és específic del segle XX, per a Brague, és que el desig de superació de l'home transgredeix aquells límits que els il·lustrats tenien clar que no es podien depassar. Així, el sobrehumà esdevé inhumà.

Quan Darwin va fer de l'home el resultat d'un procés evolutiu li estava donant a l'esperança humana el fonament d'una posteritat gloriosa. S'enfortí molt la fe que l'evolució podia fer que els homes arribessin a transformar-se en uns éssers més perfectes, però precisament per això ja no serien pròpiament «homes», sinó quelcom de diferent. De fet, autors com Nietzsche van considerar que això era tant una obligació moral (*sollen*) com una necessitat inevitable (*müssen*). Calia reemplaçar l'home per quelcom de superior, i la tecnologia era la millor opció. L'home nou havia de ser mecànic: s'havia d'unir el millor de l'home, la seva ment, a un cos inorgànic.

També va créixer el nihilisme metafísic. La veritat objectiva arribava fins on arribava la ciència i, aparentment, la identificació entre l'Ésser i el Bé s'havia deixat de percebre. Per aquest motiu, el no-res es veia com un valor positiu i, de la dialèctica entre

Vida i Mort, la Mort es prenia com la més poderosa. Brague explica com, amb la màxima «Déu ha mort», la Mort es va col·locar en el lloc de la divinitat, que havia quedat buit. Es van començar a fer servir expressions força ambigües, com «el crepuscle de la humanitat» (K. Pinthus), i també a parlar d'*antihumanisme* (el 1919, amb A. Blok). Molts es van afegir a l'ús d'aquest terme per designar el nou projecte que deixava enrere l'humanisme il·lustrat. El nou pla era la *des-humanització*; el subjecte ja no es definia per la seva humanitat sinó únicament per la seva capacitat de dominar. Dit en paraules de Brague, el model de domini acaba dominant l'home fins al punt de convertir-lo en quelcom d'inhumà.

Le Règne de l'homme és un treball brillant i altament recomanable. Amb aquest llibre Rémi Brague ens ensenya que no es pot entendre la Modernitat sense l'Antiguitat, ja que el projecte de l'humanisme modern té un origen molt antic. És la lluita de l'home per emancipar-se de tot context i anihilar tota exterioritat per tal d'aconseguir autofonamentar la seva existència. Però l'objectiu de Brague no és tan sols l'anàlisi del passat, sinó que la intenció final de *Le Règne de l'homme* és la pregunta pel futur: l'home pot viure en un món que és conseqüència del projecte modern i continuar endavant quan la vida no es garanteix com un bé o ni tan sols com a quelcom legítim? Pot sobreviure sense Déu? I a quin preu? Perquè, quan l'home canvia la saviesa del món pel mer domini d'aquest, el Regne esdevé propi de qualsevol menys de l'home.

Anna BLANCHÉ
Facultat de Filosofia (URL)